

O POLOŽAJU NOVOPRIDOŠLIH STANOVNIKA
U MLETAČKU ISTRU.
PRIMJER VODNJANA (1585.-1625.)

Marino MANIN

Hrvatski institut za povijest, HR-10000 Zagreb, Opatička 10

IZVLEČEK

Delo obravnava upravljanje z neobdelanimi zemljišči in drugimi zapuščenimi nepremičninami za časa beneške uprave. Na temelju statistične obdelave aktov o investituri predstavlja avtor stanje na območju Vodnjana od leta 1585 do 1625, ko doseže družbena in demografska kriza v beneški Istri, predvsem na območju Pulja, svoj vrhunec.

Zapažene so velike razlike med investiturami, ki so jih izdajali istrski upravitelji pred letom 1592, in kasnejšimi, ki jih je izdajal rašporski kapitan. Razlike zadevajo tako vrsto in velikost dodeljenih nepremičnin kot njihove prejemnike. Vse to je razvidno tudi iz številnih priloženih tabel.

Mnogobrojne podatke o novopridošlim ili "novim stanovnicima" ("abitanti nuovi") donose *horografi* u svojim opisima mletačke Pokrajine Istre, a za povjesničare (od Carla De Franceschija do danas) to je nezaobilazno historiografsko pitanje. Međutim, taj historiografski problem bio je često podložan vanjskim, ne kritičkim i metodološkim preokupacijama, nego prvenstveno nacionalno-državnim idejama i okvirima u kojima su pojedini povjesničari živjeli i djelovali. Na temelju arhivskih izvora iz fonda "Općine Vodnjan",¹ cilj ovog priloga jest razmatranje položaja novopridošlog žiteljstva u Mletačku Istru.

Kako je poznato, duboka društvena kriza na prijelazu iz srednjega u novi vijek, očitovala se u čitavoj mletačkoj Pokrajini Istri. Međutim, svakako najdrastičnije se manifestirala u južnoj Istri (na Puljštini je napušteno više od 70% sela). Uzroci ovako negativnom demografskom kretanju jesu:

1. političko vojne naravi (provale Turaka; ratovi 1508.-1523. i 1615.-1618.);
2. epidemije (kuga); i,
3. malarija (Cervani, De Franceschi, 1973, 7-118).

Na demografsko kretanje nepovoljno su utjecale i neimaštine, odnosno godine

1 PAP (Povijesni arhiv u Pazinu), Općina Vodnjan, k. 384.

gladi, uzrokovane elementarnim nepogodama (prvenstveno sušom). Taj negativni trend kulminirao je u prvoj polovici 17. st., kada se pučanstvo Mletačke Istre svelo na oko 35.000 stanovnika (Bertoša, 1981, 131).

Mletačke vlasti su vrlo brzo uočile trend opadanja broja stanovnika na svojim posjedima u Istri, te su koristile sva raspoloživa sredstva za njegovo sprečavanje. Poduzimane su opsežne mjere na sanitarnom i društveno-gospodarskom polju, koje nisu polučile većih uspjeha. Tako su već prilično rano, tijekom druge polovice 16. stoljeća, stvorile organizacijsku i zakonsku osnovicu za kolonizaciju opustjelih krajeva i neobrađenih zemljišta tzv. "novim stanovnicima". S druge pak strane, dobro je poznato da je ta kolonizacija rezultirala i kao jedna od mogućnosti za rasterećenje mletačkih posjeda u Dalmaciji od pojačanog priljeva hrvatskog pučanstva iz zaleđa (Hrvatske, Hercegovine, zapadne Bosne), uzrokovanog turskim osvajanjima. Prema procjenama prof. dr. Miroslava Bertoše: kolonizacija većih razmjera, tj. organizirano preseljavanje novopridošlog stanovništva provodile su mletačke vlasti od polovice 15. do sedamdesetih godina 17. stoljeća, a navedenim mjerama obuhvaćeno je oko desetak tisuća ljudi (Bertoša, 1986, I/13-44, II/400-404; De Franceschi, 1879, 348-371; Benussi, 1924, 333-347).

Pojava novopridošlog pučanstva u Istru bila je vrlo rana, tako da je regulirana i u statutima pojedinih urbanih središta. Primjerice, u statutu općine Vodnjan iz 1492. godine nalazimo i odredbu "o strancima koji će se nastaniti u Vodnjaju".² Dakle, potrebe na terenu (zapuštenost poljoprivrednog zemljišta, propadanje urbanih aglomeracija) i lokalna rješenja zapravo se prilagođavaju središnjem mletačkom zakonodavstvu, jer Mletački senat je već 1376. godine naložio svojim rektorima u Istri da svaki stranac koji će se naseliti na mletačke posjede u Istri bude oslobođen od podavanja i tlake na rok od pet godina (De Franceschi, 1879., 355). No, iako je pojava novopridošlog stanovništva karakteristična za južnu Istru, čini se da najprije pojavljuje u njezinom sjevernom predjelu. Primjerice, radi nadzora i zaštite Slavena na Koparštini, godine 1349. od Senata je imenovan *capitaneus sclavorum* (Benussi, 1924, 334).

Godine 1555. osnovan je u Mlecima zaseban magistrat (*magistrato dei beni incolti*), koji je imao zadaću proučavanja najboljeg načina za kolonizaciju Istre, i

2 "Acciò che li Forestieri d'aliene parti abbiano causa di venir a Dignan per causa d'abitar, et il Castel sia ampliado, ordinemo che s'alcun Forestier venirà ad abitar nel Castello di Dignano a luogo, e fuoco con la sua Famiglia sia, et esser debba absnte di tutte le funcion, e carighi tanto reali, quanto personali, et colte per un anno, pur che il dia una idonea pieggiaria di star, et abitar almeno anni cinque, et ancora li sia assegnato tanto terren del Comun di Dignan de fuora, acciocche il possa pastenar, et piantar vide alla summa d'opere sei, la qual terra così dessegnata sia, et esser debba de detti che venirano ad abitar, et de suoi eredi, se farano, et abitarano, com'e detto di sopra le qual veram.te terre debbino pastenar fin ad anni cinq. immediate che vegnirano dapoi chel ghe sarà stato dissegnato, et se fra detto tempo d'anni cinq. non compirano di pastenar il d.to terren non pastenato ritorni nel Comun di Dignan come prima era, et che tali vicini che venirano debbano star, et abitar ut sopra anni cinq. continui sotto penna di L. 100 de' piccoli, qual vada al Comun di Dignan al pagam.to della qual pena li piezi siano obbligati." (Statuto di Dignano, 1970., 71-72; Bertoša, 1986., I/73).

napose Puljštine. Što se tiče pak sustavnog doseljavanja novopridošloga pučanstva, u prvo vrijeme, tj. od 1578. do 1592. godine, na Puljštini postoji poseban providur (*provveditore nell'Istria*) biran na dvije godine. Providur ima zadaću dijeljenja neobrađenog zemljišta novopridošlim stanovnicima, te nadležnost sudovanja istima u građanskim i krivičnim sporovima bez prava priziva. Godine 1585. providurovo sjedište iz Pule je preneseno u Vodnjan (Benussi, 1924, 337-338; Bertoša, 1986., I/293). Međutim, kako providuri nisu ispunili očekivanja Senata, već 10. svibnja 1590. naloženo je providuru Lodovicu Memu da preda arhivu rašporskom kapetanu, u čiju nadležnost imaju doći svi novi stanovnici. Iako je i ranije imao nekih nadležnosti po tom pitanju, rašporski kapetan, sa sjedištem u Buzetu, odlukom Senata od 18. lipnja 1592. postaje mjerodavan za "nove stanovnike" (*abitanti nuovi*), i odgovoran za daljnje provođenje kolonizacije (Bertoša, 1986, I/229).

Novopridošlo žiteljstvo moglo je uživati u povlaštenom položaju ovoga statusa tijekom prvih dvadeset godina od svoga dolaska u Istru, a nakon toga bi se izjednačavalo sa starosjedilačkim stanovništvom. Povlastice su se sastojale u slijedećem:

1. besplatno dobivanje neobrađenog zemljišta, kojega je moralo privesti kulturi u roku od pet godina, i koje bi mu bilo oduzeto u slučaju zapuštanja;
2. dvadesetogodišnje oslobođenje od svih obveza; i,
3. država je snosila troškove za njegovo uzdržavanje i smještaj tijekom razdoblja dok nije počelo samo proizvoditi za podmirivanje vlastitih potreba, te mu je kupovala sredstva za rad (poljodjelski alat, tegleća stoka, građevinski materijal, sjemenski materijal). Novopridošlo stanovništvo te troškove u nekim je slučajevima moralo nadoknaditi u izvjesnom roku (Benussi, 1924, 338-339; Bertoša, 1981, 133).

Pregledavajući arhivski materijal o prvoj austrijskoj upravi na području bivše Mletačke Istre (1797.-1805.), u Povijesnom arhivu u Pazinu, fond *Općina Vodnjan*, pronašli smo skup prijepisa dokumenata koji na ovitku nosi naslov: "Zamolbe novih stanovnika u Vodnjanu za dobivanje zemljišta besplatno od 1588. do 1801."³ U stvari, analizom isprava, utvrđeno je da se radi o prijepisima odluka providura, i

3 "Suppliche degli nuovi abitanti in Dignano per ottenere fondi a grais nel 1588 sino 1801". Naime, spis je nastao zbog žalbe izvjesnog Appolonija Zanelle, kojemu je 1800. godine dodijeljeno četiri i pol "dana" zemlje na lokaciji *contrada di Carsi*, te u toj prilici se poziva na statutarnu odredbu koja predviđa dodjeljivanje šest *opera* neobrađene zemlje novim stanovnicima. U dijelu teksta koji se odnosi na slučaj iz 1800.-1801. godine rabi se statutarni pojam *opere* kao sinonim pojma *giornate*. Međutim, dodatni problem predstavlja jedinica mjere. Naime, sukladno rječniku mletačkog narječja (postoji samo uputnica od *giornata* na *zornada*, ali drugog pojma ni nema), riječnici vodnjanskog ("zornàda - giornata") i rovinjskog (sadrži samo natuknicu "giuòrno") idioma ne sadrže objašnjenje pojma *giornata* kao mjere za veličinu zemlje. Samo *Dizionario storico fraseologico etimologico del dialetto di Capodistria* sadrži i takvo objašnjenje: "giornada s.f. - giornata. Anche *giornada*, *zornàda*. La *zornàda* de tera era l'unità corrent di superficie agraria equivalente a mezzo ettaro (circa), pari al campo veneto." Usporedi: Boerio, 1856; Dalla Zonca, 1978; Pellizzer, Pellizzer, 1992; Manzini, Rocchi, 1995.

kasnije rašporskih kapetana o dodjeljivanju neobrađenih zemljišta novim stanovnicima. Usprkos činjenici što se radi o prijepisima, taj materijal nam se učinio iznimno zanimljivim. Naime, imamo li u vidu da bi najvažniju arhivsku građu za osvjetljavanje tijeka kolonizacije u Istru trebao sadržavati arhiv rašporskog kapetana, koji je samo površno i djelomično obrađen, te je danas nedostupan (Bertoša, 1985, 49).

Navedeni spis sadrži ukupno pedeset i devet zapisa o dodjeljivanju neobrađenog zemljišta i drugih dobara, koji se odnose na vremensko razdoblje od 1585. do 1625. godine. Budući da se osjetno razlikuju, kako po formi, tako i po sadržaju, podijelit ćemo ih na one izdane od providura do 1592., i na one nastale nakon tog datuma. Do 1592. providur je izvršio ukupno dvadeset investitura, i to: po tri 1585. i 1588., dvije 1586., te šest 1587. i 1589. godine. Za vrijeme nadležnosti rašporskog kapetana nad novim stanovnicima i nad dodjelom neobrađenog zemljišta, pronađeno je ukupno trideset i devet akata o dodjeli, i to: po jedan iz 1596., 1607., 1610., 1611., 1620., 1624. i 1625., dva iz 1623., deset iz 1621. i čak dvadeset iz 1600. godine.

Pored toga što se te dvije skupine investitura razlikuju po službenoj osobi koja ih izdaje (istarski providur, ili rašporski kapetan), one se razlikuju i po nizu sadržajnih elemenata. U skupini investitura izvedenih od istarskih providura (prilog 1) (prije 1592.), zapazili smo da među osobama kojima je dodjeljen posjed, ima samo tri stranca, a samo se jedan (iz Bergama) spominje kao novi stanovnik (prilog 1, br. 4). U jednom od preostala dva slučaja dodjele zemlje strancima, primatelji investiture su dvojica braće iz Kopra, a u drugom slučaju je to jedan Šibenčanin (prilog 1, br. 13 i 20). Dodjeljivane su isključivo samo manje neobrađene zemljišne čestice. U skupini investitura izdanih od rašporskih kapetana omjer stranaca i autohtonog stanovništva se mijenja u korist stranaca. U šest slučajeva navodi se da primatelji neobrađenog zemljišta potječu sa zadarskog područja (prilog 2, br. 3, 10, 17, 19, 20 i 21) (*contado di Zara*). A spominje se još jedan slučaj gdje je otac podnositelja zahtjeva za neobrađeno zemljište službovao u gradu Zadru kao vojnik (prilog 2, br. 18). Slijede po jedan iz Buzeta (iz Mletačke Istre) i iz Žminja (s područja Knežije) (prilog 2, br. 1 i 22). Kod preostalih triju slučajeva u kojima su po srijedi stranci, naveden je samo broj godina koji prebivaju na području Vodnjana ("8 godina", "20 godina"), ili jednostavno da se radi o "novom stanovniku" (prilog 2, br. 7, 14 i 9). Dakle, broj stranaca u svojstvu primatelja neobrađenog zemljišta se više nego udvostručuje (prilog 3). Zanimljiv je i odnos primatelja nekretnina po mjestu njihova boravka. Naime, usprkos povećanom postotku nedefiniranih slučajeva, kod dodjela izvršenih od rašporskih kapetana primjećuje se i porast udjela teritorijalaca (prilog 4). Kako se može vidjeti u tabličnom prikazu, (prilog 2, br. 7, 9, 10, 15, 18, 19, 20, 21 i 22) upravo za novopridošle osobe (pridošle znatnijim dijelom iz okolice Zadra) navodi se da su pristigle na područje (teritorij) Vodnjana, a ne u samo urbano središte. To se kosi sa slikom "novih stanovnika" koju nam daje Benussi, jer on navodi da su se

smjeli naseljavati samo u kompaktnim grupama⁴

Slijedi pitanje vrste, veličine, stanja i lokacije dodjeljenih nekretnina. Od ukupnog broja investitura, u više od dvije trećine slučajeva radi se o dodjeli većih ili manjih čestica neobrađenog zemljišta, dok kuće ili dijelovi kuća predstavljaju samo nešto više od petine ukupnog broja investitura, a dodjeljuje ih samo rašporski kapetan (33,3%) (prilog 5). Od ukupno pet slučajeva u rubrici "ostalo", u jednom nekretnina nije jasno navedena, a u četiri slučajeva radi se o manjim površinama dvorišta ili o građevinskom zemljištu. Kada je riječ o veličini dodjeljenih čestica neobrađenog zemljišta, može se vidjeti da niti u jednom slučaju, od ukupno 41, nisu dosegnute prosječne veličine od 50 do 100 pa i više padovanskih polja, koje se navode u literaturi.⁵ Najveći zemljišni kompleksi, koji su dodjeljeni broje svega 40 polja.⁶ Ako "polje" čine 840 *tacioli/pertiche quadrate* (3650,0894 metara četvornih), takav posjed iznosi 146003,5760 metara četvornih, odnosno 14,6 hektara. Prosječna veličina zemljišnih čestica dodjeljenih od istarskih providura iznosi: 1,3 hektara; dok prosječna veličina posjeda koje dodjeljuju rašporski kapetani iznosi: 10,3 hektara

4 "Era loro severamente vietato lo stabilirsi in singoli casali sparsi per la campagna, ma dovevano vivere uniti in ville sotto i propri capi: vale a dire o prendere dimora in ville già esistenti ed in tutto od in parte rimaste disabitate, o formare una nuova villa." (Benussi, 1924, 339).

5 Prof. Bertoša navodi da su obitelji kolonista dobivale od 50 do 100 padovanskih polja, tj. od 19 do 38,5 hektara neobrađenog zemljišta, a kod De Franceschija nalazimo primjer iz 1595. godine, gdje rašporski kapetan dodjeljuje jednoj osobi čak 600 polja, koje je imala to podijeliti među 5 obitelji svojih starih kolona, koje je dopremila iz Dalmacije (Bertoša, 1981, 133; De Franceschi, 1879, 358-359).

6 Prije svega valja definirati veličinu jednog polja. Po Benussiju (str. 8-9) mletačko polje (*campo veneziano*) iznosi 773 četvorna hvata, a padovansko polje (*campo padovano*) 1074 četvorna hvata. Ako te vrijednosti pomnožimo sa 3,6, koliko navodi da jedan hvat iznosi četvornih metara, ispada da mletačko iznosi 2782,8, odnosno padovansko polje daje 3866,4 četvornih metara. Herkov navodi da dužna mjera *pertica veneziana* iznosi 2,08641 m (Benussi zaokružuje na 2,08 m), a *pertica padovana* 2,08466 m (str. 147 i 152).

Međutim, Herkov u svom radu (str. 153) donosi i objašnjenje za *campo d'arare di Dignano*, kojeg poistovjećuje sa *giornata d'arare di Dignano*: 1510,80 metara četvornih. Međutim "polja" iz našeg materijala ne odgovaraju navedenoj veličini. Naime, proizlazi da se ono dijeli na četiri četvrtine od po 210 četvornih *pertica*, tj. sačinjavaju ga 840 *tacioli/pertiche quadrate* (vidi: prilog 1, br. 4, 6, 7 itd.). Dakle, nalazimo stanje kakvo Herkov (str. 152) donosi za Oprtalj, ali on tvrdi (str. 149) da *pertica padovana* iznosi 2,084549 m. Na str. 152. tvrdi da *pertica padovana quadrata* iznosi 4,3458 četvornih metara, ali iznoseći tamo nešto veću dužnu vrijednost (2,08466 m), što u stvari iznosi 4,3458073156, a po manjoj je 4,345344533401 metara četvornih. Množeći te iznose sa 840, dolazimo do dviju veličina za "polje", koje iznose 3650,4781451040, odnosno 3650,089408056840 metara četvornih (razlika 0,388737047160 metara četvornih). Prihvaćamo drugi iznos, jer držimo da je precizniji, i zaključujemo da možemo zaokružiti veličinu polja na 3650,0894 četvornih metara, što je približno jednako rezultatu kojega donosi Herkov na str. 252 (da se držao svog tamošnjeg podatka za četvornu *perticu* došao bi do nešto drugačijeg rezultata, te do osjetno većeg otklona bi došao da je preračunavao po tamo iznesenom omjeru bečkog hvata), a naš je rezultat čak za dvijestotinjak četvornih metara manje od Benussijeve procijene veličine padovanskog polja. Prema tome četvorna *pertica* iznosi 4,345344533401, koje zaokružujem na 4,3453 metara četvornih (Herkov na str. 152 iznosi podatak o 4,3458 metara četvornih). (Benussi, 1928; Herkov, 1977).

(prilog 6). Kod opisa stanja zemljišta primjećujemo da su istarski providuri daleko skrupulozniji u odnosu na rašporske kapetane. Naime, dok kod drugih prevladava formula "neobrađeno, trnovito i kamenito" zemljište (*incolto, spinoso et sassoso*), prvi opisuju stvarne značajke zemljišta, jer iznose i stanje raslinja na zemljišnim česticama. Razlikuju se i po tome što rašporski kapetani ne navode službenu osobu koja je obavila očevid i premjerila zemljište, dok istarski providuri to u pravilu čine, a takve poslove im u glavnom obavlja njihov mjernik (*perticator*).⁷ Po pitanju lokacije, kod dodjeljivanja zemljišta susrećemo ukupno 30 toponima na kojima su smještene 43 zemljišne čestice, a najučestaliji su: *contrada de Carsi*, *contrada de Vegiaquer*, itd. (prilog 8, a). U dodjelama kuća i drugih nekretnina donesenih od rašporskih kapetana, nalazimo još sedam lokacija, koje se odnose na urbanu jezgru Vodnjana, ili njezinu užu okolicu (prilog 8, b).

Naveden je i rok u kojemu posjede novi vlasnik mora privesti kulturi. Kod istarskih providura taj rok je razmjerno kraći, i u glavnom varira od tri mjeseca do dvije godine, a samo u četiri slučaja iznosi pet godina. Rašporski kapetani upotrebljavaju termin "u roku propisanom zakonom", što podrazumijeva rok od pet godina, i takva se formulacija pojavljuje 17 puta kod dodjele zemljišta i 11 puta kod dodjele kuća i okućnica. Ako tome dodamo i 1 slučaj gdje se izrijekom spominje rok od 5 godina, ispada da se kod investitura izdanih od rašporskih kapetana čak u 29 (od ukupno 39) slučajeva pojavljuje najduži petogodišnji rok za obradu zemlje, odnosno za uređenje kuća (prilog 9). Kod isprava o dodjeli kuća i okućnica izdanih od rašporskih kapetana, može se zapaziti i jedan element koji ih izrazito približava notarskim spisima. Naime, u tim ispravama je istaknut rok njihova objavljivanja u Vodnjanu: 8 puta u roku od osam dana, 5 puta u roku od jednog mjeseca, 3 puta nije navedeno i 1 put se kaže se da treba objaviti, ali nije naveden rok. Rok objavljivanja također se javlja kod isprava rašporskih kapetana o dodjeli zapuštenog zemljišta, ali samo u 2 slučaja. Kada je riječ o godišnjem dobu u kojemu je podijeljeno najviše investitura, utvrdili smo da ih je najviše izdano u proljeće: u ožujku čak 15, u travnju 11, a u lipnju 10. Na jesen i napose tijekom zime izdano ih je puno manje (u studenome i u siječnju niti jedna) (prilog 10).

Na temelju raščlambe tih 59 slučajeva dodjele nekretnina, možemo odvojiti pitanje transakcija zapuštenih nekretnina od pitanja novopridošlog stanovništva. Naime, kod skupine investitura izdanih od istarskih providura, nalazimo samo tri slučaja u kojima su po srijedi stranci. Međutim, samo se u opisu jednoga kaže da je "novi stanovnik", ali nema niti jednog slučaja gdje se primatelj zapuštene zemljišne čestice

7 Kod istarskih providura na 19 slučajeva investitura, 13 puta se navodi osoba koja je obavila očevid i premjeravanje, a 6 puta nije naveden. U 12 od ukupno 13 navrata, očevid je obavio mjernik Giulio Barbaro, kojega izvori tituliraju: *perticator nostro* (5 puta), *pericator deputato* (3 puta), *perticator pubblico* (2 puta), te po jednom *perticator nostro ordinario* i samo *perticator*. U trinaestom slučaju javlja se Batta di Fabris s titulom "poljskog kapetana" (*capitano di campagna*).

uzdiže na povlašteni položaj "novih stanovnika" (radi se o konstataciji porijekla, a ne o pravnoj kategoriji). Kod isprava o dodjeli zapuštenih nekretnina izdanih od rašporskih kapetana stanje je drugačije. Kako smo već utvrdili ima ukupno dvanaest stranaca, a i tu se u opisu jednoga navodi da je "novi stanovnik" (prilog 2, br. 9). No, u 18 slučajeva se naglašava da primatelj zapuštenog zemljišta biva uvršten "u nove stanovnike" (*aggregamo nel numero delli nuovi abitanti/dichiaramo nuovo abitante*) (prilog 2, br. 2, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20 i 21). Dakle, utvrđujemo da:

- među 18 primatelja zemljišnih posjeda koji su uzdignuti na povlašteni položaj "novih stanovnika" ima 9 stranaca (50%) (prilog 2, br. 3, 7, 10, 14, 17, 18, 19, 20 i 21);

- od preostalih 4 slučajeva (prilog 2, br. 9, 22, 23 i 24) dodjele zapuštenih zemljišnih kompleksa čiji vlasnici nisu proglašeni "novim stanovnicima", nalazimo još 2 stranca (prilog 2, br. 9 i 22)⁸ (50%); i,

- preostali 1 stranac dobio je građevinsko zemljište, te dakako nije uvršten u "nove stanovnike" (prilog 2, br. 1).

Na temelju toga zaključujemo da je status "novog stanovnika" pravna kategorija (povlaštena), koja ne mora nužno biti vezana za stranca (prilog 2, br. 7 i 14)⁹ a koja implicira dobivanje većeg kompleksa zapuštenog zemljišta.

Na temelju raspoloživih podataka, možemo još iznijeti nekoliko postavki o etničkim prilikama. No, prije svega valja reći da na osnovi hrvatskih (Sainga Slavich, Iaco Dibisina) (prilog 2, br. 9, 20 i 21) ili dvojezičnih toponoma (contrada di Foscovizza o Lago della stella) (prilog 2, br. 6) utvrđujemo duboko i dugotrajno prožimanje dvaju etnosa. Međutim tu interakciju možda najzornije bilježe izrazi kao npr. *valizza* (prilog 1, br. 8 i 14), tj. imenica koja znači "mala dolina", nastala od talijanske osnove i hrvatskog nastavka. Nadalje, u 4 navrata pojavljuje se termin Morlak ili morlački (prilog 1, br. 20; i, prilog 2, br. 3, 20 i 21), a u jednom navratu pridjev "slavenski" (kod navođenja ceste)¹⁰ te jednom je i krnjelsko ime ubilježeno u vodnjanskoj toponomastici (*valle delli Cregneli*) (prilog 2, br. 24). Kada je u pitanju onomastika, zasebno smo raščlanili prezimena osoba kojima je dodjeljena nekretnina i prezimena susjeda, tj. ona koja se javljaju kod definiranja međa dodjeljenih nekretnina. Kod dodjela zemljišnih čestica izvršenih od istarskih providura primjećuje se da je nešto više Talijana među primateljima, što je u skladu s kon-

8 I to, jedan je dobio nešto manji posjed: 10 polja, ali drugi ulazi u rang dobitnika najvećih posjeda: 40 polja (dok kod dvojice primatelja zapuštenog zemljišta koji nisu stranci, radi se o relativno malim zemljišnim česticama: 4 polja, i 375 četvornih *pertica*).

9 Čak 9 od ukupno 18 "novih stanovnika" nisu zavedeni kao stranci. A 1 od stranaca došao je 8 godina prije nego što je zaveden u ovu povlaštenu kategoriju, dok je drugi došao čak 20 godina ranije.

10 Sudeći po ostalim indikacijama kod određivanja dodjeljenog zemljišta *Strada de Schiavi* (prilog 1, br. 18) i *Strada de Morlacchi* (prilog 1, br. 20) su sinonimi.

statacijom da su investiture izvršene mahom u korist autohtonog, dakle etnički mješovitog stanovništva. Međutim, stvar se naglo mijenja kod posjeda dodjeljenih od rašporskih kapetana, gdje je gotovo 90% dodjela izvedeno u korist hrvatskih primatelja, što je također u skladu s očekivanjima. Ali do najvećeg kontrasta u odnosu na pretpostavke, dolazi u drugoj skupini dodjela rašporskih kapetana, tj. kod dodjela kuća, građevinskog zemljišta i dijelova dvorišta u urbanoj jezgri Vodnjana. Od ukupno 17 dodjela u ovoj skupini, 13 ih je u korist Talijana, 3 u korist osoba čiju etničku pripadnost nije moguće pouzdano utvrditi samo iz imena, dok je jedna dodjela izvršena u korist vodnjanske zajednice (prilog 11). Iznenadenje da u toj skupini nema niti jednog Hrvata je tim veće, ako imamo u vidu zabranu slobodnog nastanjivanja po teritoriju za nove stanovnike!¹¹ Gore navedeni podaci upućuju na pretpostavku da se novopridošlo stanovništvo ipak nastanjivalo i na svojim posjedima, a ne samo u postojećim urbanim sredinama. Na isti način smo svrstali i imena susjednih vlasnika navedena kod određivanja međa dodjeljenih nekretnina, te sumarni rezultati donekle su sukladni onima navedenim za nove vlasnike. U dodjelama istarskih providura, razmjer Hrvata i Talijana među susjedima dijametralno je suprotan onome među novim vlasnicima, i iznosi 52,94 : 35,29% u korist Hrvata). I po pitanju graničenja, odnosno susjednih vlasnika, u dvjema skupinama dodjela rašporskih kapetana navodi se vrlo sličan omjer onome kod novih vlasnika (prilog 12). Valja istaknuti da se etnička slika u samom Vodnjanu ili na Vodnjanštini, promatranoj kao cjelina, sigurno nije poklapala sa vlasničkom strukturom u zapuštenim predjelima, s lošijom kakvoćom tla, ili bližim malaričnim područjima. Ali u tim predjelima, hrvatski etnički element je predstavljao ne samo većinskog, nego gotovo isključivog, i to kako interesenta, tako i vlasnika.

S jedne strane, imamo u vidu kvalitetu (prijepisi) i količinu (samo 59 isprava za četrdesetgodišnje razdoblje) analizirane građe, u odnosu na dvostoljetno trajanje kolonizacijskog procesa, koji dovodi više od desetak tisuća "novih stanovnika". Ali s druge pak strane, vodeći također računa i o činjenici da arhivski izvori ove vrste nisu dostupni, držimo da je ta građa ipak korisna za spoznavanje načina i uvjeta dodjeljivanja zapuštenih nekretnina, te kolonizacije i porijekla kolonista. Dakle, na temelju obrađenog arhivskog gradiva za razdoblje 1585.-1625. (kada su se demografske prilike drastično pogoršale), možemo zaključiti sa slijedećim postavkama za područje Vodnjan (čiji teritorij u glavnom nije bio malaričan):

- manjak radne snage, te ujedno nedostatak žiteljstva, u vidu manjih zapuštenih parcela obradivog zemljišta, očitovao se već u drugoj polovici 16. stoljeća;
- istarski providur, u čijoj je nadležnosti organizacija obrade zapuštenog zemljišta, dijeli takve zemljišne čestice prvenstveno domaćem stanovništvu;

11 Usporedi bilješku br. 4.

- obveza privođenja kulturi zapuštene zemlje znatno je kraća od razdoblja, koje predviđa mletačko zakonodavstvo za "nove stanovnike", te se u glavnom kreće od 3 mjeseca do 2 godine;

- na početku 17. stoljeća demografske prilike su se toliko pogoršale, kako vidimo iz investitura rašporskih kapetana, da su se dodjeljivali kompleksi neobrađenog zemljišta i od 30-ak ili 40-ak polja (10,95 - 14,60 hektara);

- iz podatka o dodjeljivanju velikog broja napuštenih kuća u Vodnjanu, zaključujemo da se broj stanovnika smanjio i u urbanom središtu; i,

- status "novih stanovnika" je pravna kategorija vezana za obvezu privođenja kulturi zapuštenog posjeda, te pruža niz povlastica u odnosu na ostalo žiteljstvo, i nije nužno vezan za neposredan vanjski dolazak.

Prilog 3

Udio stranaca kod investitura

Djelitelj nekretnina	primatelj iz Vodnjana	%	primatelj stranac	%
Istarski providur	17	85,00	3	15,00
Rašporski kapetan	27	69,23	12	30,77

Prilog 4

Odnos stanovnika urbanog središta i teritorijalaca

	Vodnjan	%	teritorij	%	nije iskazano	%
Istarski providur	13	65,0	4	20,0	3	15,0
Rašporski kapetan	18	46,2	11	28,2	10	25,6
Ukupno	31	52,5	15	25,4	13	22,0

Prilog 5

Vrsta dodjeljenih nekretnina

	zemljište	%	kuće	%	ostalo	%
Istarski providur	19	95,0	-	-	1	5,0
Rašporski kapetan	22	56,4	13	33,3	4	10,3
ukupno	41	69,5	13	22,0	5	8,5

Prilog 6

Veličina zemljišnih kompleksa

Dodjele istarskih providura (<i>campi/quarti/tacioli</i>)	metara četvornih	dodjele rašporskih kapetana (<i>campi/quarti/tacioli</i>)	metara četvornih
1 <i>quartaruol</i> ²⁶	47,2125	-/-/375	1629,4875
-/3/30 ²⁷	2867,92605	4/-/-	14600,3576
1/-/-	3650,0894	10/-/-	36500,8940

- 26 I istarski providur, kao i rašporski kapetan, veličinu zemlje gotovo uvijek izražava u "poljima". Izuzetak su tri slučaja: jednom se javlja *quartaruol*, a dva puta *mozza*. Herkov tvrdi da *campo/giornata d'arare di Dignano* iznosi 420 četvornih bečkih hvata ili 1510,80 četvornih metara (str. 153), te da on iznosi 2 *starioli di seminataura* (str. 154), pa svaki star označava 755,40 četvornih metara površine. Benussi kazuje da je *quarta* 1/4 (20,83 l), a *quartaruolo* 1/16 (5,20 l) stara, te da *moggio* iznosi 4 stara (332,27 l). Na temelju toga možemo pretpostaviti da 1 *quartaruol* di formeto iznosi 1/16 stara površine, odnosno 47,2125 metara četvornih, a 1 *mozzo* iznosi površinu koju se može zasijati sa 4 stara, tj. 3021,60 metara četvornih. Vidi: Herkov, Z., (1977.), str. 153-154; i, Benussi, B., (1928.), str. 10.
- 27 Kod preračunavanja polja u metrički sustav koristili smo dvije veličine: za polja (*campi*) i četvrtine (*quarti*) koristili smo zaokruženu veličinu za polje (3650,0894 četvornih metara) polazeći od vrijednosti 2,084549 m za jednu *perticu*, a za veličinu *tacioli/pertiche quadrate* koristili smo zaokruženu veličinu kojoj odgovara *pertica quadrata* (4,3453 četvorna metra). Razlika jednog i drugog računanja iznosi 0,037406056840 četvorna metra po jednom polju. Vidi bilješku br. 6.

ACTA HISTRIAE VII.

Marino MANIN: O POLOŽAJU NOVOPRIDOŠLIH STANOVNIKA U MLETAČKU ISTRU ..., 443-470

1/-/	3650,0894	30/-/	109502,6820
1/3/48	6596,23085	30/-/	109502,6820
2/1/-	8212,70115	30/-/	109502,6820
3 mozza	9064,8000	30/-/	109502,6820
2/2/-	9125,2235	30/-/	109502,6820
2/2/-	9125,2235	30/-/	109502,6820
2/3/135	10624,36135	30/-/	109502,6820
4 mozza	12086,4000	30/-/	109502,6820
3/1/150	12514,58555	30/-/	109502,6820
4/3/3	17350,96055	30/-/	109502,6820
5/2/-	20075,4917	30/-/	109502,6820
6/-/	21900,5364	35/-/	127753,1290
6/-/160	22595,7844	40/-/	146003,5760
7/1/105	26006,8823	40/-/	146003,5760
7/2/45	27571,2090	40/-/	146003,5760
7/3/-	28288,19285	40/-/	146003,5760
-	-	40/-/	146003,5760
-	-	40/-/	146003,5760
-	-	40/-/	146003,5760
ukupno	251353,90045		2279285,2731
prosječna veličina	13229,15265		103603,87605

Prilog 7

Stanje dodjeljenog zemljišta

Zemljište dodjelili istarski providuri	nije iskrčeno (broj / %)	u fazi krčenja (broj / %)	ukupno (broj / %)
neobrađeno zemljište	2 / 10,5	- / -	2 / 10,5
neobrađeno, krševito zemljište	1 / 5,3	- / -	1 / 5,3
neobrađeno, krševito, djelomično pokriveno stablima ili makijom	2 / 10,5	- / -	2 / 10,5
zemljište pokriveno šumom ²⁸	4 / 21,0	- / -	4 / 21,0
nije šumovito zemljište	1 / 5,3	- / -	1 / 5,3
nikad preorano zemljište	4 / 21,0	- / -	4 / 21,0
nikad preorano, zemljište djelomično pokriveno šumom	1 / 5,3	- / -	1 / 5,3
nikad preorano, djelomično pokriveno šumom, krševito zemljište	2 / 10,5	- / -	2 / 10,5
nije navedeno	2 / 10,5	- / -	2 / 10,5
Zemljište dodjeljeno od rašporskih kapetana	nije iskrčeno (broj / %)	u fazi krčenja (broj / %)	ukupno (broj / %)
neobrađeno zemljište	3 / 13,6	- / -	3 / 13,6
neobrađeno, trnovito zemljište	6 / 27,3	3 / 13,6	9 / 40,9
neobrađeno, trnovito, kamenito zemljište	7 / 31,8	1 / 4,5	8 / 36,3
trnovito, kamenito zemljište	- / -	1 / 4,5	1 / 4,5
nije navedeno	- / -	1 / 4,5	1 / 4,5

28 Zadržali smo distinkciju između "pokrivenosti šumom" i "trnjem", iako bi po današnjem shvaćanju sve mogli uvrstiti u ribriku "nisko raslinje". Naime, u jednom slučaju navodi se da je "zemljište šumovito, puno malih cerova, visokih dvije stope" (oko 60 cm), te na drugom mjestu da se radi o zemljištu "pošumljenom cerićima nikakve vrijednosti" (vidi prilog 1, br. 5 i 9).

Prilog 8

a) Lokacija dodjeljenog zapuštenog zemljišta

Lokacija dodjeljenih zemljišta	od istarskih providura	od rašporskih kapetana	ukupno
contrada de Carsi	5	1	6
contrada de Vagiaquer/a (Vaiaquer)	-	3	3
contrada del laco di Bovato	-	2	2
contrada di Salvamana	2	-	2
contrada di s. Francesco	2	-	2
contrada di Scarogna (Scarugna)	-	2	2
contrada appresso il laco detto Diferenze	-	1	1
contrada chiamata Salvella	-	1	1
contrada de Bodoler	-	1	1
contrada de laco de Tugni	-	1	1
contrada de Romzi	1	-	1
contrada de Valscognada	1	-	1
contrada del Caco di s. Cristoforo Biasiol	1	-	1
contrada del lago di Tule	-	1	1
contrada detta Sainga Slavich	-	1	1
contrada di casa di Vido	-	1	1
contrada di Filippano	1	-	1
contrada di Menega	-	1	1
contrada di s. Martin	-	1	1
contrada di s. Pietro	1	-	1
contrada di Valgregalda	1	-	1
contrada Foscovizza o Lago della stella	-	1	1
contrada Piamperer	-	1	1
contrada Tisan	-	1	1
luoco chiamato Voltada	1	-	1
luoco nominato Casal	1	-	1
luogo nominato Mernione	1	-	1
nelli confini di Momoran	1	-	1
valle delli Cregneli	-	1	1
valizza Valeredera	1	-	1
nije navedeno	1	1	2
ukupno	21 ²⁹	22	43

29 Iako imamo 19 potpunih investitura izdanih od istarskih providura, jedna se odnosi na tri zemljišne čestice na različitim lokacijama. U nepotpunoj investituri (prilog 1, br. 13) također je naznačena lokacija: *contrada nominata Taiano*.

ACTA HISTRIAE VII.

Marino MANIN: O POLOŽAJU NOVOPRIDOŠLIH STANOVNIKA U MLETAČKU ISTRU ..., 443-470

b) Lokacija drugih nekretnina (kuće, dijelovi dvorišta, građevinsko zemljište) dodjeljenih od rašporskih kapetana

lokacija dodjeljenih nekretnina	broj
contrada de s. Giacomo	2
borghi di Dignano	1
contrada che conduce al forno	1
contrada delle Bevarie	1
contrada di s. Martino	1
Dorso di sopra	1
fuori le mura	1
nije navedeno	9
ukupno	17

Prilog 9

Rok obrade zemlje/adaptacije kuća

Rok	istarski providuri	rašporski kapetani - nemljišta	rašporski kapetani - ostalo
3 mj.	1	-	-
6 mj.	2	-	-
1 god.	5	-	1
1,5 god.	-	-	1
2 god.	3	2	1
3 god.	-	1	-
5 god.	4	1	-
u zakonskom roku	-	17	11
nije navedeno	4	1	3
ukupno	19	22	17

Prilog 10

Izdavanje investitura po mjesecima

Mjesec	istarski providuri	rašporski kapetani - zemljišta	rašporski kapetani - ostalo	ukupno
1.	-	-	-	-
2.	2	2	-	4
3.	-	4	11	15
4.	3	8	-	11
5.	4	3	2	9
6.	4	4	2	10
7.	2	-	1	3
8.	2	-	-	2
9.	1	-	-	1
10.	2	1	-	3
11.	-	-	-	-
12.	-	-	1	1

Prilog 11

Etnička pripadnost primatelja nekretnina

a) Istarski providuri		
Hrvati	Talijani	nejasna pripadnost
Gregnuol Clavicchich, Paolin Codacovich, Gregnol e Giacomo Cusinich, Giacomo Gortan, Nicolò Iursich, Grignol Ostocich	Pasquino Bardaricchio, Venier Bardaricchio, Antonio Civilico, Carlo Civilico, Antonio Gambaletto, Domenico et Antonio Helii, Handrian Humilini, Paolo Moschenni, Veniera Rocca, Francesco Zannini, Francesco Zannini	Berto Cinei, Valentin Zoubano, Michel de Zuanne de Sebenico ³⁰
6	11	3
30,00%	55,00%	15,00%
b) Rašporski kapetani - zemljišta		
Hrvati	Talijani	nejasna pripadnost
Ivan Butcovich, Michiel Chiubaz, Vido Clauvacich, Gregorio Cusinich, Mattio Datelich, Ivan e Marco Deicovich, Ivan Divsich, Simon Duimovich, Iure Iurisovich, Tomaso Iurisovich, Iure Ostovich, Ivan Paulan, Ivan Radolich, Ivan Sale, Ivan Slavich, Luca Tarissovich, Ivan Ularbacich, Bare Vartarich, Paolo Velanovich	Francesco Budicin	Antonio Calegaro, Lunardo Capelar
19	1	2
86,36%	4,50%	9,09%
c) Rašporski kapetani - ostalo		
Hrvati	Talijani	nejasna pripadnost
-	Mattio Barbarigo, Pietro Franci, Zuane de Famagosta, Antonio Gambaletto, Antonio Manzin, Tognazza Manzin, Giacomo Pallin, Bartolo Quarantotto, Venier Quarantotto, Nicolò Rotta, Alessandro Sandolin, Nobile del Seno, Pasquin Veneruzzo	Marco Tomasinis, Mattio Fabris, Marco Baretter
-	13	3
-	76,47	17,65% ³¹
Ukupno		
25	25	8
42,37%	42,37%	13,56%

30 Unatoč zapisanom obliku, a budući da se radi o došljaku iz Šibenika, možemo pretpostaviti da se radi o nekom Ivaniću, ili Ivanoviću.

31 U ovoj kategoriji ima ukupno 17 investitura, no jedna je izvršena u korist zajednice.

Prilog 2, br. 37.

ACTA HISTRIAE VII.

Marino MANIN: O POLOŽAJU NOVOPRIDOŠLIH STANOVNIKA U MLETAČKU ISTRU ..., 443-470

Prilog 12

Etnička pripadnost vlasnika nekretnina koji graniče s dodjeljenim nekretninama

a) Istarski providuri		
Hrvati	Talijani	nejasna pripadnost
Paolin Budacovich, Zuanne Citina, fratelli Cusinich, Paolin Codacovich, predetto Codacovich, Iure Decovich, Mate Dendovich, Antonio Divisich, Mattio Divisich, Mattio Divisich, Toma Godina, Zuanni Luccazovich, Martin Nadinich, Paolo Nadinich, Giure Ostovich, Mate Pandorich, Marco Sossich, Tonin Tulissa	Fiorin Civilico, Lorenzo Civilico, Domenego Del Ton, Doraccin, Duantio, Pietro Foni, Giovanni Maria Furlan, Antonio Gambaletto, Antonio Veneruzzo, Menego Veneruzzo, Iseppo Vidon, Tonio della Villa	Marco Caligher, Giuseppe de Calegher, Marco de Marco, Tonin de Sacco
18	12	4
52,94%	35,29%	11,76%
b) Rašporski kapetani - zemljište		
Hrvati	Talijani	nejasna pripadnost
il Blusbelich, Lovre Branarich, Mattio Bratelich, Mattio Brattelich, Mattio Brattelich, fratelli Carich, Giulio Clarich, Tomaso Clarich, Tomaso Clarich, Tomaso Clarich, Gregor Cosinich, Sile Cosinich, Antonio Diusich, Antonio Diusich, Antonio Diusich, Pietro Diusich, Tomaso Diusich, Antonio Divsich, Marco Gladevich, Ivan Iuricevich, Ivan Iocich, Matio Lesich, Martin Matich, Martin Matich, Tone Nicocich, Iure Osoich, detto Ostovich, Gregor Ostovich, Iure Ostovich, Ivan Panzan, Piero Pavich, Vido Peraclich, Ivan Perzan, Simone e Vido Peracich, Mattio Pinesich, Ivan Radolich, Michiel Stambolich, Michiel Stambolich, Tomas Tarisovich, il Todorovich, il Todorovich, Paulo Velanovich, Paolo Velovocich	delli Basilischi, detti Basilischi, Bartol Biasiol, Damian de Damiani, Angelo Furlan	Paulo Coghevan
44	5	1
88,00%	10,00%	2,00%
c) Rašporski kapetani - ostalo		
Hrvati	Talijani	nejasna pripadnost
-	Mattio Barbarigo, Pasquin Bardarichio, Pasquin Betticellio, Antonio Berlin, eredi Biasioli detti Danicich, Domenigo Brasiol detto Fumicchio, Alvise Carara, Fiorin Civitigo, Iseppo Crose, Tonin de Damiani, Venier Ducischio, Andrea Humileni, Giacomo Palin, Zanetto Pamon, Andreuzzo Polio, Biasio de Retto, Zanina del Seno, Bernardin Trivisan, Vido Zampier, Francesco Zannini detto Calada,	Mattio Bareter, Lorenzo del Brostulo, Pasqualin del Caro, Mattio Fabro, Mattio Fabro, Pasqualin Ichiodatetti, Michielin de Trento, Antonio de Vernici, Porina de Vernici
-	20	9
-	68,97%	31,03%
Ukupno		
62	37	14
54,87%	32,74%	12,39%

DELLA POSIZIONE DEGLI ABITANTI NUOVI NELL'ISTRIA VENETA.
L'ESEMPIO DI DIGNANO (1585-1625)

Marino MANIN

Istituto croato di storia, HR-10000 Zagreb, Opatička 10

RIASSUNTO

In questo saggio viene trattata l'amministrazione dei terreni incolti e degli altri beni abbandonati durante l'amministrazione veneta. In base a un'elaborazione statistica degli atti di investitura, l'autore presenta le condizioni nel territorio di Dignano dall'anno 1585 al 1625, quando raggiunsero il culmine massimo la crisi sociale ed economica nell'Istria veneta, e specialmente nella regione di Pola.

Sono state notate considerevoli differenze tra gli atti d'investitura emessi dai provveditorri dell'Istria, cioè quelli precedenti al 1592, in relazione a quelli posteriori emesse dai capitani di Raspo. Le differenze riguardano come il genere e le dimensioni degli immobili investiti, così pure i ricevitori di quegli immobili. Tutto ciò è possibile vedere nelle numerose tabelle allegate.

IZVORI I BIBLIOGRAFIJA

- Benussi, B. (1924):** L'Istria nei suoi due millenni di storia. Trst.
- Benussi, B. (1928):** Raguaglio delle monete, dei pesi e delle misure. Poreč. (pøeban otisak iz Atti e memorie della Societ  istriana di archeologia e storia patria, XI/1).
- Bertoša, M. (1981):** Društvene strukture u Istri 16.-18. stoljeća. Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća. Zagreb, 127-152.
- Bertoša, M. (1985):** Etos i etnos zavičaja. Istra kroz stoljeća. Pula-Rijeka.
- Bertoša, M. (1978):** Istarsko vrijeme prošlo. Pula.
- Bertoša, M. (1986):** Mletačka Istra u XVI i XVII stoljeću. I i II. Pula.
- Boerio, G. (1856):** Dizionario del dialetto veneziano. Venezia.
- Cernecca, D. (1986):** Dizionario del dialetto di Valle d'Istria. Rijeka-Trst.
- Cervani, G., De Franceschi, E. (1973):** Fattori di spopolamento nell'Istria veneta nei secoli XVI e XVII. Atti del Centro di ricerche storiche IV, Rijeka-Trst. 7-118.
- Dalla Zonca, G. A. (1978):** Vocabolario dignanese-italiano. Rijeka-Trst.
- De Franceschi, C. (1879):** L'Istria. Note storiche. Poreč.
- Herkov, Z. (1974, 1977):** Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu. Zbornik Historijskog zavoda Jugoslavenske akademije. Zagreb, sv. 7 61-151; 8, 143-215.
- Jelinčić, J. (1971):** Aggiunte e modifiche allo statuto di Dignano. Atti del Centro di ricerche storiche II. Rijeka-Trst, 5-100.
- Kandler, P. (1855):** Indicazioni per riconoscere le cose storiche del Litorale. Trst.

Manzini, G., Rocchi, L. (1995): Dizionario storico fraseologico etimologico del dialetto di Capodistria. Trst-Rovinj.

PAP - Povijesni arhiv u Pazinu. Općina Vodnjan, k. 384.

Pellizzer, A., Pellizzer, G. (1992): Vocabolario del dialetto di Rovigno d'Istria. I i II. Rijeka-Trst.

Radossi, G. (1970): Introduzione allo statuto di Dignano. Atti del Centro di ricerche storiche I. Rijeka-Trst, 19-47.

Statuto di Dignano (1970): Atti del Centro di ricerche storiche I. Rijeka-Trst, 49-154.